

Előszó

Jelen könyv kézbevételekor a Dávidházi Péter és Gyáni Gábor vezetésével 2013 szeptemberében *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* címmel indult projekt harmadik tanulmánykötetével ismerkedhet meg az olvasó, amelyben a kutatócsoport által életre hívott két konferencián elhangzott előadások tanulmányválasztásai olvashatók. A Ferenczi Attila és Bollók Ádám által szervezett, 2014. december 2-án, *A nemzet szolgálatában. A magyarországi 19. századi ókor- és koraközépkorkutatás nézőpontjai* címen megrendezésre került műhelykonferencia előadásai elsősorban arra keresték a választ, miképpen befolyásolta a 19. században a nemzeti gondolat a magyarországi tudományosság érdeklődési körének és önmeghatározásának fejlődését az ókor és a kora középkor vizsgálatának különféle területein. A Nemzetközi Magyarországtudományi Társaság által 2016. augusztus 22. és 27. között Pécsen megrendezett 8. Nemzetközi Hungarológia Kongresszuson *Kulturális nacionalizmus és nemzetállam-építés Magyarországon a 19. században* címen megtartott panel keretében pedig a nemzeti tudományosság intézményrendszerének kialakulását, a tudományok nacionalizálódását, valamint a nemzeti azonosságtudat különböző formában való megjelenését helyezték a szervezők és az előadók a középpontba. Habár az e két ülészen elhangzott előadások témái első pillantásra igencsak szerteágazónak – esetleg kifejezetten széttartónak – tűnhetnek, éppen e sokféleség emeli ki a projekt tagjai által elemzett problémakör jelentőségét, mutatva, hogy a nemzeti tudat megszilárdulásához milyen sok művészeti- és tudományág képviselői tudtak kisebb vagy nagyobb mértékben hozzájárulni.

A kötet éppen ezt szem előtt tartva Gyáni Gábor – a kutatócsoport programjának keretét adó – tanulmányával indul, a kulturális nacionalizmus perspektíváját a nemzeti történetírás példáján keresztül mutatva be. A történetírás nemzeti jellegének formálódásában ugyanis egyszerre jelentkeznek a kultúrnationalista identitásteremtés és a nemzeti azonosságtudat ápolása, amelyek aztán más és más mélységben érvényesülhetnek a szüntelenül változó történeti kontextusok közepette. Gyáni a kérdés árnyalt megközelítésében értékeli a történeti tudatban (is) megnyilatkozó kultúrnationalizmust, a történetírásban és a nemzeti identitásban jelentkező megkerülhetetlen jellemzőket, továbbá a nemzeti keretek között folyó történeti megismerés tudományos gyakorlatait.

Az elméleti igényű bevezető áttekintést két, a nemzeti eszme kialakulásának kezdeteinél álló diszciplína, az irodalom- és a nyelvtudomány szerepét taglaló esettanulmány követi. Sándor Klára az orientalisztikai kutatásokkal szoros összefüggésben a székely írás kérdését elemzi az írásjelek reneszánsz kori megítélésétől a modern kori használatuk által felvetett problémákig. Áttekintésében világosan rámutatott azokra a szempontokra, amelyek megakadályozták a székely írásnak a nemzeti önazonosságtudat kiemelt elemei közé történő betagozódását, s amelyek így az írásrendszer kutatására is komoly hatást gyakoroltak.

Antal Alexandra tanulmánya az 1789–1803 között működő bécsi *Magyar Hírmondó* című hírlap környezetében szerveződött tudós társaság kapcsolatainak feltárásán, illetve irodalmi nyilvánosságban betöltött szerepének vizsgálatán alapul. Elemzésében arra próbál rámutatni, hogy a bécsi társaság tevékenységi és kapcsolati köre miként tudott bekapcsolódni és – a korabeli lehetőségekhez mérten – hatással lenni a magyar tudományosság és intézményesülés alakulására.

A kötet tanulmányainak gerincét a 19. században professzionizálódó, szorosabb értelemben vett szaktudományokká váló tudományterületek fejlődését elemző írások képezik. Szilágyi Adrienn a 19. században formálódó és intézményesülő földrajztudomány saját tudományos módszerének megalkotását, tudományok közötti emancipációját, valamint különösen a történelemtudománnyal való kapcsolatának feltárását helyezte vizsgálatának középpontjába. A földrajzi gondolkodás formálódását, a módszertani megújulást célként megjelölő, a tudományok közötti helyét kereső földrajztudományt a geográfia akkori legjelesebb képviselőjén, Hunfalvy Jánoson keresztül ismereti, bemutatva, hogyan alakította ki a kor tudományossága a megszülető nemzet életének a földrajzi keretét jelentő tér, a Kárpát-medence fogalmát.

Cieger András a nagy múltra visszatekintő hazai közjogi gondolkodásnak, majd a kialakuló közjogtudománynak a dualizmus korában játszott identitásformáló szerepét tárgyalja. Cieger esettanulmánya a budapesti egyetem professzora, a kulturális nacionalizmus egyik kulcsfigurája, Timon Ákos (1850–1925), valamint az általa írt tankönyv köré szerveződik, amely a jogtörténet-tudomány új kánonjának, kizárólagosan nemzeti szemléletű művelésének hamar az alapműve lett. A szerző a mindennek a háttérben kimutatható hosszabb folyamatra is felhívja a figyelmet, miszerint a közjogtudomány hogyan vált a kiegyezést követően a nemzeti emlékezet második tudományává a történetírás után.

Varga Bálint a birodalmi és a nemzeti történetírói közösségek kialakulását vázolja a 19. századi Habsburg Monarchiában. Az 1850-es években ugyanis a neoabszolutista kormány komoly felsőoktatási és tudományos reformok sorát hajtotta végre annak érdekében, hogy létrejöjjön egy, az Osztrák Birodalom egészét átfogó tudósközösség. A neoabszolutizmus bukása után azonban a birodalmi szintű integráció megakadt, és több hullámban nemzeti tudományos közösségek alakultak ki: elsőként Magyarországon, majd Horvátország-

ban és Galíciában, végül pedig Csehországban. Ezek a közösségek a birodalom-építés helyett immár a nemzetépítésben vettek részt.

B. Szabó János tanulmányában a honfoglalás kori magyar hadviselés 19. századi kutatásának főbb irányait ismerteti. Elemzésében világosan mutat rá a magyar történeti irodalomba kalandozásokként bevonult hadjáratok korabeli megítélésében érzékelhető, nemzeti félelmek által motivált túlzásokra, valamint a nemzeti történelem dicső kezdeteit övező elvárások megjelenésére a szigorúan tudományosnak szánt publikációk lapjain.

Vásáry István írása áttekintést nyújt a hazai orientalisztikai kutatások főbb irányzatairól a 19. század eleji kezdetektől a következő évszázadba átvetető folyamatokig. Tanulmánya külön hangsúlyt fektet a keleti stúdiumok hazai fejlődésének a nemzeti tudományosság igényei által meghatározott jellegzetességei bemutatására, elhelyezve azt a korabeli európai viszonyrendszerben. Emellett kitér azon 19. századi magyar orientalisták életművének felvonultatására is, akik a nemzeti tematika mellett elsősorban a nemzetközi tudományosság által kiemelten kezelt területeken tevékenykedtek, kiemelve életművük számos maradandó vonását, s egyben hangsúlyozva, sokszor milyen, viszonylag csekély visszhangot váltottak ki e művek a hazai közegben.

Bollók Ádám a 10. századi magyar díszítőművészetről való tudományos gondolkodás kezdeteit tárgyalja a 19. századi magyar régészetben és művészettörténet-írásban. Rámutat, hogy a díszítőművészet eredetéről és hordozói-ról folytatott viták legalább annyira – ha nem még inkább – szóltak saját koruk nemzeti ornamentika-tanairól, nemzet- és népfogalmáról, vagy éppen a magyarországi kisebbségekhez való viszonyulásról, mintsem a honfoglaló ősök díszítőművészetének tudományos megértéséről. A 19. század régészei így saját koruk perspektívájába zárva, korszakuk aktuális kérdésein keresztül közeledtek az objektíven megismerni vágyott nemzeti múlthoz.

Mikos Éva elemzésének tárgya Sebestyén Gyula, a 19–20. század fordulójára néprajzi tudománytörténetének egyik legfontosabb, ugyanakkor talán legellentmondásosabb alakja. A tanulmány szerzője jelen írásában Sebestyén tudói ars poeticáját, szellemi indíttatását, ideológiai háttérét és módszereit rekonstruálja, továbbá igyekszik kideríteni, hogyan kapcsolódott a jeles folklorista kora és közelmúltja eszmétörténetébe, miképpen jöhetett létre a Sebestyén gyakorlati tettei és irodalmi munkássága közt feszülő ellentmondás, a Kelet és Nyugat közti kettősség.

A kötet ezt követő tanulmányai a tudomány mellett a művészet szerepét világítják meg a nemzetépítésre gyakorolt hatásuk szempontjából. Székely Miklós Vadona János japán és kínai tárgyakból álló gyűjteményét helyezte tanulmánya középpontjába, amely a magyaros formakincs terjesztésében és a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében egyaránt kitüntetett szerepet játszó kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeumban nyert elhelyezést. A Vadona-féle kolozsvári távol-keleti gyűjtemény az iparmúzeum alapgyűjteményének formálódásakor került be annak vérkeringésébe – mindez pedig egybeesett a Távol-Kelettel kapcsolatos magyar nyelvű beszámolókkal, tudósításokkal nagyszámú

elterjedésével. A kortárs karaktere, az összeállítását meghatározó közgazdasági, háziipari, mintaadó-múzeumi jellege kiemeli a korszak hazai keleti műgyűjteményei közül.

A honfoglalás ezeréves évfordulója a társadalom széles körei számára teremtett lehetőséget a nemzeti identitás narratívájának megélésére. Az ünnepségek leglátványosabb eseményét a Millenniumi Kiállítás jelentette, ahol kiemelten fontos szándék volt, hogy a tárlatban az ország és nemzete önmeghatározása, jelene és ezeréves múltja egyaránt méltó módon kerüljön bemutatásra a nagyközönség számára. Papp Gábor György tanulmányában a művészetek és különösképpen az építészet speciális szerepét, továbbá a múlt szempontjából szimbolikus jelentőséggel bíró épületeinek a nemzeti identitásképzés narratívájába történő beemelését mutatja be.

A cigányzenével foglalkozó 19. századi zeneelméleti művek közül a leg híresebb Liszt Ferenc könyve, amely megkísérelte azt igazolni, hogy a cigányok által Magyarországon játszott zene valóban cigány eredetű. Azonban mind a korábbi, mind a későbbi jelentős hazai zeneelméleti publikációkban ennek éppen az ellenkezője mellett érveltek a szerzők, azt állítva, hogy a cigányzene valójában magyar eredetű. Lajtai Mátyás jelen írásában azt vizsgálja, hogy a 19. század folyamán a hazai zeneelméleti szakirodalomban milyen társadalomtörténeti és szociológiai érvek alapján próbálták bizonyítani a cigányzene cigány eredetű voltát tagadó álláspontot, illetve, hogy ezek az érvek mennyiben támaszkodtak a cigányok magyarországi történetére, kultúrájára vonatkozó korabeli ismeretekre.

Kötetünk utolsó írása, Hajdu Péter tanulmánya azt a folyamatot tárja szemléletesen az olvasó elé, hogy a korszak irodalmi életére jellemző „irodalmi szalon” képzetét a 19. század tudományos szakirodalma hogyan vetítette vissza az ókorba, azaz a saját korának mintájára miként alkotta meg az ókori költői „mozgalmat”, ezáltal létrehozva az „új költőkről” szóló történeti elbeszéléseket.

A tanulmánykötet saját szűkebb, valamint az egész projekt tágabb célkitűzéseivel összhangban számos, egymással gyakorta inkább csak távolabbi kapcsolatban álló szemszögből közelítve ábrázolja a 19. századi tudományok nemzeti jellegének formálódását, a 19. századi magyarországi nemzetépítés sajátos folyamatát. Reményeink szerint a kutatócsoport itt publikált eredményei hozzájárulnak a nemzetállam-építés, illetve a kulturális és tudományos nacionalizmus témakörének differenciált szemléletének finomításához.

Szilágyi Adrienn – Bollók Ádám